

УДК 377.

Галина Сотська

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкривається потенціал образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх педагогів-художників, визначається його естетична сутність, розкривається зміст, розглядаються і конкретизуються основні його характеристики.

Ключові слова: *образотворче мистецтво, естетична культура, майбутні вчителі образотворчого мистецтва.*

В умовах кардинальних змін в соціально-економічній, політичній та культурній сферах суспільній життя значно актуалізується проблема формування естетичної культури вчителів, викладачів мистецьких дисциплін, від рівня якої залежить стан вихованості людей у суспільстві, їх гуманістичного ставлення до різних явищ оточуючої дійсності. З огляду на це увага акцентується на підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва з високим рівнем естетичної культури, здатного забезпечити орієнтацію навчально-виховного процесу на засадах естетизації, полікультурності, зміцнювати естетичні позиції учнівської молоді, збагачувати її емоційно-почуттєву сферу, сприяти формуванню інтересу до прекрасного у навколишньому житті й мистецтві.

За таких умов формування висококультурної, творчої особистості педагога-художника, з розвиненим почуттям прекрасного, стійким естетичним смаком, який активно впливає на духовно-естетичний розвиток і моральні цінності учнів, залучає їх до вершин загальнолюдських ідеалів і

культурно-історичних досягнень є важливо складовою професійної діяльності сучасного вчителя образотворчого мистецтва.

Аналіз наукових праць з проблеми формування естетичної культури майбутніх педагогів засвідчує, що значна кількість досліджень з проблеми ґрунтується на висновках філософії і естетики про природу взаємодії мистецтв в історичному контексті художньої культури, соціокультурному характері видового розмежування мистецтва і розкритті діалектичного взаємозв'язку його видів (Ю. Боров, А. Буров, В. Ванслов, А. Зись, М. Каган, М. Кіященко та ін.). У педагогічних працях (Л. Арчажнікова, Т. Бакланова, Н. Ветлугіна, Т. Комарова, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, В. Кузін, О. Рудницька, Л. Рапацька та ін.) вчені доводять, що повноцінний естетичний розвиток особистості забезпечує взаємозв'язок різних видів мистецтв.

Незважаючи на посилений інтерес вчених до проблеми формування естетичної культури майбутніх педагогів, залишається нерозкритим потенціал образотворчого мистецтва, його естетична природа, здатність впливати на особистість, формуючи її естетичне світосприйняття, а через нього на весь духовний світ особистості.

Метою даної статті є розкрити роль образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Важко назвати ту сферу суспільного чи індивідуального життя людини, до якої прямо або опосередковано не було б причетним мистецтво, зокрема образотворче, "універсалізм якого зумовлює і спосіб буття його, починаючи з того, що воно залишається в самій же людині, існує в ній не лише риса таланту, а й як живе сприймання буття його" [4, с.112].

У загальній системі мистецтв образотворче мистецтво (англ. figurative art, фр. art figura-tif, нем. bildende Kunst) відносять до групи "візуальних" мистецтв, які базується на відтворенні конкретних явищ життя у видимому предметному образі. Основою образотворчого мистецтва є художнє

відображення дійсності у наочних образах, відтворення об'єктивно існуючих властивостей реального світу, характерною особливістю якого, є видима схожість, подібність образу і реальності.

Досягається це схожість у кожному виді образотворчого мистецтва особливими засобами: у живописі (малярстві) – зображення у двомірній площині за допомогою кольорових матеріалів (фарб), шляхом світлотіньового моделювання та кольорових співвідношень; у графіці – пластичною, лінійною мовою ліній, технікою штриха та плямами; у скульптурі – через об'ємно-пластичну характеристику образу людини або об'єкта; у декоративно-ужитковому мистецтві органічним поєднанням усіх способів образотворення: графіки, кольору, матеріалу, об'єму тощо.

Саме через ці специфічні зображальні засоби кожного виду образотворчого мистецтва створюється життєво-реальне враження та передається повнота цілісного образу, відображаючи реальний світ, а не копіюючи його явища, що дозволяє досягнути "мистецтво бачити світ". Краса світу речей та людських почуттів відкривається візуально – сприймаємо, немов матеріалізуючи проблеми нашого духовного життя у часі і просторі в системі специфічних для образотворчого мистецтва засобів.

На думку історика і теоретика мистецтва першої половини ХХ ст. Рихарда Гаманна, сутність образотворчого мистецтва полягає у тому, щоб полегшити естетичне сприймання світу або більш того, взагалі відтворювати його.

Водночас образотворче мистецтво виступає не тільки засобом відображення життя, але є "великим педагогом, вихователем та творцем людської психології" [9]. Оскільки воно, впливаючи на внутрішній світ особистості, залучає її до людських емоцій, виховує здатність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджує сприйнятливність до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви. Стаючи зв'язковою ланкою для ідей і почуттів, загальною мовою для

різних видів мистецтв, образотворче мистецтво олюднює інші галузі пізнання особистості, збагачує її духовне життя.

Естетичне є провідної рисою образотворчого мистецтва, що полягає у здатності освоювати дійсність естетично, де все пізнання і оцінення, за твердженням М. Бахтина, виступає під "естетичним інтегралом" [1] з позиції основним естетичних категорій "прекрасного", "піднесеного", "трагічного", "комічного", "потворного", "низького". Образотворче мистецтво ціннісно орієнтує людину в світі, розвиває у неї творчий дух, за висловом А. Ейнштейна, "особисто відчуття найвищого щастя дають нам твори мистецтва..".

Як справедливо стверджує Б. Еренгросс, образотворче мистецтво є "збирачем" краси: "Прекрасне навколо нас, краса розсіяна, розкидана всюди, досить тільки приглянутися до навколишнього світу, і вона розкривається у самому несподіваному: в погляді доброї людини, в грації некрасивої дівчинки, пейзажному мотиві. Але в житті "шматочки" прекрасного розкидані, а мистецтво збирає, концентрує і ніби в готовому вигляді підносить його людям" [12, с.46]. Взявши прекрасне з життя і перетворивши його на твір мистецтва, робить красу вічною, зберігає її для всіх, змушує жити в віках людям на радість.

Спроможність образотворчого мистецтва не тільки відображати прекрасне і стверджувати його, але й досліджувати повторне в усіх його проявах з метою заперечення останнього, викорінювати його соціальні джерела, прокладає шлях від прекрасного в дійсності до прекрасного в мистецтві, де прекрасне представляє собою життєву правду, передову ідею, гуманізм, виражений у високохудожніх образах і формах.

Естетичність як специфічна властивість образотворчого мистецтва реалізується, на думку Ю. Борева, здатністю формувати художні смаки, здібності і потреби людини; формувати ціннісні орієнтації людини у світі; пробуджувати творче начало особистості, бажання і вміння творити за законами краси. Мистецтво пробуджує в людині художника, – стверджує

Ю. Борева, – "йдеться не про пробудження пристрасті до художньої самодіяльності, а про діяльність людини, співвіднесеною з внутрішньою мірою кожного предмету, тобто про освоєння світу за законами краси" [2, с. 48].

Унікальність образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва полягає у тому, що завдяки своїй універсальності розвиває візуальний і сенсорний досвід, поглиблює знання, інтенсифікує емоційно-почуттєву сферу, оперуючи при цьому основними художніми засобами, пов'язаними із зоровим сприйняттям (кольором, формою, простором і т.д.).

Образотворчому мистецтву притаманне власне естетичне поле, яке, за визначенням В. Кузіна, охоплює художнє зображення, яке відображає естетичний зміст зображувального об'єкта, що проявляється в пропорційності будови форм, відповідно всіх частин об'єкта одне одному, витонченості обрисів; виразні засоби художньої мови образотворчого мистецтва – лінія, крапка, пляма, колір колорит та інше, пронизані за своєю сутністю естетичним змістом і є зображально-виразними засобами передачі дійсності в художній творчості, а процес зображення, як правило викликає у особистості захоплення красою предмета, радість за допомогою художніх матеріалів передати своє ставлення, свої почуття іншим [7].

Загальновідомо, що основою образотворчого мистецтва є рисунок, навчання якого надає майбутньому вчителю образотворчого мистецтва не тільки професійну грамотність, а й розвиває його естетично (Г. Беда, М. Кириченко, Л. Любарська, Л. Лазарєв, М. Ростовцев та інші). Рисунок є вищою точкою і живопису, і скульптури, і архітектури; рисунок – джерело і корінь усіх наук, завдяки рисунку ми пізнаємо все, що нас оточує, рисунок допомагає передати свій задум вченому, техніку, педагогу та т.д.

Рисунок як навчальна дисципліна розкриває побудову реалістичного зображення на площині і дає художню культуру, знання і навички, необхідні для самостійної творчої роботи як підготовка серйозного розуміння

мистецтва. Одночасно, рисунок впливає на розвиток різноманітних якостей особистості, оскільки у процесі зображення бере не будь-яка окрема функція – сприймання, пам'ять, увага, мислення та ін., а особа в цілому.

Відомий художник-педагог П. Чистяков писав: "Малювати – означає мислити. Ніколи не малюйте мовчки, а завжди задавайте собі задачу. Малювання без всяких роздумів ...є не більш як набивка руки" [11, с. 48]. У процесі виконання малюнка розвиваються розумові дії, вдосконалюються мисленнєві операції, оскільки така праця потребує від студента вмінь вирішувати конкретну поставлену образотворчу задачу, знаходити нові способи її розв'язання.

Оволодіння студентами засобами зображення та прийомами лінійної графіки надають можливість їм створювати необхідні "психологічні якості" форми, яку проектують, виражати динаміку, вагу, масу, які асоціативно впливають на зорове сприйняття.

Водночас художниками-педагогами підкреслюється значна роль образотворчої грамоти, при цьому відокремлюється той факт, що образотворча грамота – це не тільки система знань з лінійної та повітряної перспективи, кольорознавства – тощо, а й вміння поєднувати чуттєвий досвід з вивченням логічного матеріалу (законів, правил, понять). Володіння образотворчою грамотою є фундаментом будь-якого творчого процесу, це конструктивно-знакова та формоутворювальна аспекти образотворчої діяльності.

У формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва вагомим значення набувають знання з основ композиції. Оскільки композиція взаємопов'язує усі засоби образотворчого мистецтва і є найзмістовнішим компонентом художньої форми. Саме через композиційні засоби насамперед розкривається ідея твору, підкреслюється основне і головне, саме композиція вводить глядача у світ переживань і роздумів. Знання педагогів-художників з композиції (розуміння найважливіших законів, правил, прийомів та засобів) мають важливе значення для розвитку

просторової уяви та їх художньо-творчого мислення як складової частини естетичної культури.

На визначальній ролі композиції як засобу художньо-естетичного розвитку особистості наголошують сучасні науковці Г. Гребенюк, О. Кайдановська, М. Пічкур, Е. Шорохов, М. Щербина та ін., наголошуючи на тому, що сформовані композиційною діяльністю якості особистості становлять передумову повноцінної участі суб'єкта в універсальному процесі формотворення і фокусування яких у будь-якому виді діяльності робить цю діяльність конструктивно-творчою (продуктивною), а знання з композиції (розуміння найважливіших законів, правил, прийомів та засобів) мають важливе значення для розвитку просторової уяви та художньо-творчого мислення як складової частини естетичного виховання.

Кольори народжують форму предмета і є однією з найважливіших характеристик більшої частини творів мистецтва. Зміст, закладений в кольорі, забезпечує той надлишок корисної інформації, який викликає позитивні емоції, які зумовлюють естетичну потребу.

На зв'язок між кольоросприйняттям і культурним розвитком особистості вказують Р. Вудворс, І. Гете, В. Рей, В. Реверс, Е. Хент та ін. Зокрема І. Гете розглядає виховання кольором як невід'ємну частину культурного розвитку та зазначає "мислити цікавіше, ніж знати, але не цікавіше ніж споглядати. Завдяки своїм оптичним заняттям, я прийшов до культури, яку б навряд чи міг придбати інакше" [3, с. 7].

Г. Біда, Л. Бичкова, І. Глінська, Е. Гурвіч, Б. Неменський, К. Селечьонюк, М. Прете, М. Ростовцев, Б. Юсов та ін. доводять, що інформація через колір виявляється багатогранною і змістовною, а сам колір виступає одним із засобів емоційно-естетичного впливу на особистість. Колір є повноправним представником краси, яка, як відомо, представляє собою велику силу, без кольорового розуміння світу – розуміння чуттєвого і енергетичного, смислового і змістового не можливо розраховувати на повний контакт з самою дійсністю. Управління кольором – одне із новітніх можливостей

еволюційного дарування людській істоті, володіючий кольором незмінно опиняється зі світом на "ти" [5].

Водночас колір як один засобів формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є основою формування колористичної грамотності педагога-художника. Слушно зазначає К. Селечьонюк, що наявність колористичної грамотності не тільки є обов'язковим елементом естетичної культури, але й могутнім засобом розвитку творчої ефективності й професійної компетентності [5].

Образотворче мистецтво володіє потужним арсеналом різноманітних художніх технік: оригінальних, декоративних, графічних, живописних та інші, оволодіння якими створює широкі можливості для розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва інтересу і потреби в художній творчості, спонукає їх до придбання досвіду як у зображенні, так і в спостереженні. Художня техніка – це граматики, без знання якої будь-які прагнення у мистецтві не серйозні (В. Верещагін).

Оволодіння художньою технікою у творчій роботі має таке ж значення, як виконавча техніка у актора, музиканта, спортсмена, – стверджував М. Ростовцев, – чим глибше розуміння таємниць художніх технік і матеріалів, законів і закономірностей образотворчої грамоти, тим вище знання та навички не тільки в галузі образотворчого мистецтва, а з інших дисциплін, тим гостріше буде їхнє бачення і сприйняття навколишньої дійсності [8].

Важливим аспектом формування естетичної культури майбутніх педагогів-художників засобами образотворчого мистецтва є включення їх в образотворчу діяльність, яка за своєю сутністю є естетичною діяльністю, оскільки в ній закладені широкі естетичні розвивальні можливості, які дозволяють студентам накопичувати позитивний досвід естетичного ставлення до дійсності, проявити індивідуальну творчість "за законами краси", а також естетично оформити безпосередньо результати праці. За характером образотворча діяльність є художньо-естетичною, яка збагачує

емоційну сферу студентів, формує ціннісні орієнтації в галузі образотворчого мистецтва. Образотворча діяльність студентів спроможна генерувати естетичні ідеї, збагачувати їх змістову основу, допомагає знаходити способи і прийоми художньо-образної виразності для передачі художніх образів.

Обґрунтовуючи роль образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури особистості, не можливо оминати процес спілкування майбутніх учителів образотворчого мистецтва з творами мистецтва, що сприяє розвитку естетичних суджень і оцінок, що з почуттями формують естетичний смак, який є важливим показником естетичної культури особистості. Твори образотворчого мистецтва – "найбільш організований і матеріалізований запас творчої енергії, спілкування з ними повинне дати можливість максимально використовувати цієї енергії у творчій роботі" [6]. Шлях спілкування – творче переживання творів образотворчого мистецтва.

В. Кардашов вважає, що в основі такого переживання лежить повторний акт відтворення того внутрішнього творчого напруження (змісту), й його внутрішнього образу, якому художник дав більш або менш адекватне матеріальне вираження (форму) [6].

На важливості розвитку здатності особистості до художнього сприйняття як складової естетичного сприйняття наголошувала О. Рудницька. На її думку, художнє сприйняття відбувається водночас у формі відчуттів, уявлень, асоціативного мислення та є комплексною психічною діяльністю, що має виняткове значення для формування розумово-почуттєвої активності людини [10]. Тільки особистість, яка володіє культурою художнього сприйняття, а саме: інтересом до мистецтва; вибіркоким ставленням до художніх творів; художньо-естетичною ерудицією; емоційністю реагування на мистецтво; адекватністю розуміння художньої інформації; здатністю до творчої інтерпретації образного змісту творів; впливом отриманих художніх вражень на саморозвиток особистості [10], – здатна до художньо-творчої реалізації та духовного самовдосконалення.

Підсумовуючи, зазначимо, що образотворче мистецтво є вагомим підґрунтям формування естетичної культури, забезпечує гармонію інтелектуального та естетичного розвитку особистості, сприяє збагаченню емоційно-почуттєвої сфери, розвиває його пізнавальну й творчу активність, естетичні потреби і смаки, сприяє та допомагає майбутнім фахівцям включитися в процес художньо-естетичної культури своєї нації.

Проблемами для подальших перспективних досліджень є визначення ролі соціальних функцій образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Використані джерела

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г. Юочаров; Текст подг. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; Прим. С.С. Аверницева и С.Г. Бочарова. – М: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Боров Ю.Б. Эстетика.– 4-е изд. доп. / Ю.Б. Боров. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.
3. Гете И.В.Избранные сочинения по естествознанию / И.В. Гете.– М., 1957. – С. 7.
4. Эстетика: Підручник / Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк; За заг. ред. Л.Т. Левчук. – 2-ге вид, допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2006. – 431 с.
5. Сельченко К.В. Новейшая цветописхология. – Минск: Харвест, 2007. – 672 с.
6. Кардашов В. Н. Теоретичні та методичні засади художньо-творчого розвитку школярів: Монографія / Під. ред. Н.А. Кушаєва. – Бердянськ: ТОВ „Будинок техніки плюс”, 2000. – 160 с.
7. Кузин В. Психология: Учебник / В.С. Кузин. – М: Высш.школа, 1974. – 280 с.

8. Ломов Б. Формирование графических знаний и знаний учащихся / Б. Ломов. – М., 1959. – 265 с.
9. Ракитин В. И. Искусство видеть / В.И. Ракитин. – М.: «Знания», 1992. – 128 с.
10. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
11. Чистяков П.П. Письма, записные книжки. Воспоминания / П.П. Чистяков. – М.: Искусство, 1953. – 590 с.
12. Эренгросс Б.А. Культурология: учеб. для вузов / Б.А. Эренгросс. – М.: Оникс, 2007. – 480 с.